

BM VE NATO'NUN BARIŞ OPERASYONLARI DOKTRİNLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Kıvılcım ROMYA BİLGİN¹

ÖZET

Bariő operasyonları uluslararası güvenlik sisteminin önemli bileőenlerinden biridir. BM ve NATO ise bariő operasyonlarının askeri ve sivil unsurlarla birlikte en önemli yürütücüsü konumundadır. Bariő operasyonlarına yönelik en kapsamlı doktrinler uluslararası/bölgesel örgütlerden BM ve NATO tarafından hazırlanmıştır. Doktrinler BM ve NATO tarafından yürütölen operasyonlarda edinilen tecrübelerin neler olduğunu ve gelecek dönemde her iki örgütün operasyonlardaki rollerini nasıl oynayacaklarını göstermesi bakımından önemlidir. Dahası ölkeler kendi bariő operasyonu doktrinlerini BM ve NATO tarafından hazırlanan doktrinlere göre őekillendirmektedir. Bu noktadan hareketle, çalışma kapsamında bariő operasyonları doktrinlerinin karşılaştırmalı bir analizi yapılarak BM'nin ve NATO'nun operasyonlara yönelik yaklaşımları analiz uluslararası güvenlik sistemindeki artan önemleri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bariő Operasyonları, BM, NATO, Doktrin.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE UN AND NATO'S PEACE OPERATIONS DOCTRINES

ABSTRACT

Peace operations are indispensable components of the international security system. The UN and NATO, together with military and civilian elements, are the most important drivers of peace operations. The most comprehensive doctrines for peace operations were prepared by the UN and NATO from international/regional organizations. Doctrines are important for demonstrating the experiences of the UN and NATO-led operations and how they will play their role in operations in the future. Moreover, countries are shaping their peace operation doctrines according to the doctrines prepared by the UN and NATO. From this point of view, a comparative analysis of the doctrines of peace operations will be carried out within the scope of the study and the increasing importance of the UN and NATO's approaches to operations will be put forward in the analysis international security system.

Keywords: Peace Operations, UN, NATO, Doctrine.

¹ Baőkent Üniversitesi, İletifim Faköltesi, ORCID: 0000-0001-8733-5978, krbilgin@baskent.edu.tr

GİRİŞ

Barış operasyonları 19. yüzyıldan beri ülkelerin güvenlik politikalarında bir araç olmasına karşın barış operasyonlarının uluslararası sistemde çatışmaların önlenmesi ve çözümü amacıyla kullanılması II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulması ile gerçekleşmiştir. Başlangıçta BM tarafından gerçekleştirilen ve barışı koruma olarak adlandırılan; bugün ise pek çok operasyon çeşidini içine alan barış operasyonlarının II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar geçen süre içerisinde prensiplerinde önemli değişimler meydana gelmiş; operasyonlardaki başarı kriterleri değişmiş ve bölgesel örgütlerin operasyonlardaki rolü artmıştır. Sonucunda ise barış operasyonları karmaşık ve zorlu hale gelmişlerdir.

Bu karmaşık ve zorlu çerçevede 2019 yılında 76 barış operasyonu yürütülmüştür (SIPRI, 2020). Bu operasyonlarda BM'nin yanı sıra pek çok bölgesel örgüt ve koalisyon gücü yer almıştır. Özellikle operasyonlarda rol oynayan bölgesel örgütler arasında operasyonlardaki personel sayısı, operasyonlarının mali boyutu ve yürüttüğü operasyonların stratejik önemi ile Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) öne çıkmaktadır. Hem BM hem de NATO barış operasyonlarının küresel çerçevesini ortaya koyan ve gelecekte de barış operasyonlarının uluslararası güvenlik sistemlerindeki yerlerini belirleyen örgütlerdir. Bu nedenle BM'nin ve NATO'nun operasyonlara yönelik yaklaşımlarının net bir şekilde ortaya konulabilmesi son derece önemlidir.

Barış operasyonlarına yönelik en kapsamlı doktrinler uluslararası/bölgesel örgütlerden BM ve NATO tarafından hazırlanmıştır. Bu doktrinler geçmişte BM ve NATO tarafından yürütülen operasyonlarda edinilen tecrübelerin neler olduğu ve bu tecrübelerin gelecek dönemde her iki örgütün operasyonlardaki rollerini nasıl oynayacaklarını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Dahası ülkeler kendi barış operasyonu doktrinlerini, BM ve NATO tarafından hazırlanan doktrinlere göre şekillendirmekte, barış operasyonlarındaki duruşlarını bu doktrinlerin ortaya koyduğu eksenlerden birine uygun olarak belirlemektedir. Günümüzde ordular, devletlerarası konvansiyonel savaşların birer oyuncusu olmanın haricinde barış operasyonları, insani yardım operasyonları gibi taraf olmadıkları savaş dışı operasyonlarda da görev almaktadırlar. Bunu yaparken de askeri unsurlarının yanı sıra sivil unsurlarını da kullanarak sert gücün yanı sıra yumuşak gücün de birer temsilcisi haline gelmiş durumdadırlar (Karadağ, 2016: 84-85). Uluslararası güvenliğin ve barışın sağlanmasında siyasetten, teknolojiye değişen koşulların bir sonucu olan bu durum devletlerin barış operasyonlarına ister askeri bir güç unsuru, isterse kamu diplomasisinin bir parçası olsun nasıl yaklaştıkları sorusunu cevaplamayı bir gereklilik haline getirmektedir. Bu noktadan hareketle, çalışma kapsamında barış operasyonları doktrinlerinin karşılaştırmalı bir analizi yapılarak BM'nin ve NATO'nun operasyonlara yönelik yaklaşımları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu amaçla, ilk olarak barış operasyonlarının II. Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar geçen süre içerisinde geçirdiği tarihsel dönüşüm ele alınarak, hem barış operasyonları ile ne kastedilmek istendiği hem de mevcut durumda barış operasyonlarındaki resim ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Ardından doktrin kavramı ile ne ifade edilmeye çalışıldığı ve doktrinlerin askeri kurumlar ve bölgesel güvenlik örgütleri çerçevesinden ne şekilde ele alınması gerektiği ele alınacaktır. Son olarak BM ve NATO doktrinlerinin genel çerçevesi hakkında bilgi verilerek, her iki doktrin hangi noktalarda uzlaştıkları, hangi noktalarda farklılaştıkları tartışılacaktır. Karşılaştırma ile BM'nin ve NATO'nun barış operasyonları konusunda kendi aralarında rol dağılımını nasıl belirlediği ve bunun mevcut durumda uluslararası güvenlik sistemi üzerindeki etkilerinin neler olduğu değerlendirilecektir.

1. TARİHSEL ANALİZ: BARIŞ OPERASYONLARININ GELİŞİMİ

Barış operasyonları zaman içerisinde gelişen ve temelini BM tarafından yürütülen barışı koruma operasyonlarından alan bir olgudur. Bugün gelinen noktada barış operasyonları ile ne kastedildiğini anlamak için BM ve NATO doktrinlerini karşılaştırarak, bu konuda değişen ve farklılaşan anlayışları görebilmek; diğer bir ifade ile barışı korumadan barış operasyonlarına kadar geçen sürece bakmak gereklidir. Barış operasyonlarının gelişimini üç aşamada ele almak mümkündür. İlk aşama II. Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş'ın bitimine kadar geçen dönemdir. Bu dönemde gerçekleştirilen barış operasyonları ya da o dönemde adlandırıldığı şekliyle barışı koruma operasyonları geleneksel barışı koruma operasyonları olarak adlandırılmaktadır. İkinci aşama Soğuk Savaş'ın bitimi ile 1990'lı yılların ortalarına kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde gerçekleştirilen barışı koruma operasyonları ise ikinci nesil barışı koruma operasyonlarıdır. Üçüncü aşama ise 1990'ı yılların ortalarından günümüze kadar geçen ve barışa zorlama operasyonları ile gelişen dönemdir. Bu dönemde gerçekleştirilen operasyonlar ise üçüncü nesil barışı koruma operasyonlarıdır. Üçüncü nesil barışı koruma operasyonları, barışa zorlama operasyonlarının barışı koruma operasyonları kadar önem kazandığı ve operasyon çeşitlerinin barış destekleme operasyonları veya barış operasyonları olarak tek bir başlık altında toplandığı bir dönemdir. Bu çalışma kapsamında barış operasyonları üç ana dönem ayrılarak incelenecektir. 11 Eylül olayları sonrasında terörizm olgusu karşısında barış operasyonlarında yeni bir dönem girildiği (Tardy, 2004; Katayanagi, 2014), insani güvenliğin ön plana alındığı ve sivil unsurlarla güçlendirilmiş dördüncü nesil barış operasyonlarının başladığı yönünde görüşler olmasına karşın literatürde bu konuda oluşmuş bir fikir birliği yoktur.

Barış operasyonlarının gelişimine bakılırken dikkat edilmesi gereken husus barış operasyonları ile uluslararası sistem arasında yakın ilişki bulunduğu; diğer bir ifade barış operasyonlarının uluslararası sistemin mevcut durumuna göre şekillendiğidir. Bu nedenle de barış operasyonlarının temeli oluşturan barışı koruma operasyonları zaman içerisinde önemli ölçüde gelişmiştir. Barışı koruma operasyonlarının temeli, 1948 yılında BM tarafından askeri gözlem görevi olarak Filistin'de icra edilen “*United Nations Truce Supervision Organization (UNTSO)*” misyonu ile atılmıştır. Ancak UNTSO misyonunun ve ne de hemen ardından 1949 yılında oluşturulan “*United Nations Military Observer Group in India and Pakistan (UNMOGIP)*” misyonunun askeri bir güç ihtiva etmemesi ve sadece gözlem misyonları olması sebebiyle 1956 yılında Süveyş Krizi sonucu oluşturulan “*United Nations Emergency Force (UNEF)*” misyonu ilk barışı koruma operasyonu olarak kabul edilmektedir (Ratner, 1995: 10-11).

Diğer bir ifadeyle, Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirilen geleneksel barış operasyonlarının prensiplerinin temellerinin UNEF misyonu ile atılmıştır.

Burada cevaplanması gereken soru geleneksel barışı koruma operasyonlarının nasıl bir ortamda geliştiği ve özelliklerinin ne olduğudur. Soğuk Savaş'ın gergin ortamı BM'yi karmaşık harekât ortamlarından ve daha fazla askeri sorumluluk almaktan uzak tutmuştur. Bu nedenle ülkeler bu dönemde misyonlara olan katkılarını gözlem görevleri, ateşkesin izlenmesi veya çatışan taraflar arasında tampon bölge oluşturulması gibi görevlerle sınırlı tutmaya çalışmışlar ve tam bir tarafsızlık içerisinde operasyonlara katkı sağlamışlardır (Oliver, 2004: 103). Bu dönemde gerçekleştirilen barışı koruma operasyonlarında kuvvet kullanımı sadece meşru müdafaa ile sınırlandırılmıştır ve nedenle misyonlar hafif silahlı birliklerden teşkil edilmiştir (Fortna, 2004: 270). Kuvvet kullanımı meşru müdafaa ile sınırlandırılmış olmasında karşın, kuvvet kullanımında orantılılık esası bu dönemde gerçekleştirilen operasyonlarda öne çıkan bir özellik olmuştur. Tarafların rızası operasyonların gerçekleştirilmesinde temel koşul olarak ortaya çıkmış, tarafların rıza göstermediği operasyonlardan mümkün olduğunca kaçınılmıştır (Richmond, 2004: 90). Geleneksel barışı koruma operasyonları tarafların anlaşmazlıklarını barışçı yollarla çözmeleri için uygun ortamın yaratılması amacıyla icra edilmiş olmalarına karşın, zaman içerisinde operasyonlar uygulamalarının temelini oluşturan prensipleri nedeniyle sorunları çözemedikleri sadece istikrar sağladıkları; uzun vadede bu durumun da tarafların tutumların da katılmasına neden olduğu şeklinde eleştirilmiştirlerdir (Bellamy ve Stuart, 2004: 109).

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile ortaya çıkan yeni küresel ortam barışı koruma operasyonlarının sayısında ve niteliklerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası öncelikle barışı koruma operasyonlarının sayısında ve barışı koruma operasyonlarında görev alan personel sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. 1948 – 1988 arası dönemde sadece 13 barışı koruma operasyonu icra edilmişken (Department of Peace Operations, 2019), 1989 – 1994 yılları arasında gerçekleştirilen başlayan toplam harekât sayısı 20 olmuş ve 1989 yılında 11.000 olan personel sayısı 75.000'e yükselmiştir (UN Information Service, 2008). Bu durumun en önemli nedenlerinden biri Soğuk Savaş sonrası Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK), Soğuk Savaş döneminden farklı olarak uzlaşma ortamının oluşması ve buna bağlı olarak veto kararların sayısında yaşanan düşüştür (Yılmaz, 2005: 18). BMGK'da 2008 yılına kadar veto edilen 261 kararın 234'ü Soğuk Savaş Dönemine aittir (Global Policy Forum, 2008). Barışı koruma operasyonlarının sayısında Soğuk Savaş sonrası yaşanan artışın bir diğer nedeni de barışı koruma operasyonlarına duyulan ihtiyacın artmasıdır. Soğuk Savaş sonrası iki federal devletin, Sovyetler Birliği ile Yugoslavya'nın yıkılması pek çok etnik çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Ayrıca Haiti, Angola, Kamboçya, Namibya gibi Afrika, Orta Amerika ve Güney Asya'daki ülkelerin çatışma sonrası dönemlerinde tarafsız uluslararası gözlemcilerle duydukları ihtiyacı açıklamaları da söz konusu artışta etkili olmuştur (Yılmaz, 2005: 18).

Soğuk Savaş sonrasında yürütülen BM barışı koruma operasyonları askeri işlevlerinin yanı sıra sivil elemanlarla gerçekleştirdikleri sivil görevlerinin ağırlığının artmasıyla çok unsurlu, çok işlevli operasyonlar olmuşlardır. Bir başka deyişle bu operasyonlar geleneksel rollerine ek olarak yeni uluslararası koşullar nedeniyle yeni işlevler üstlenmişlerdir.

Bu işlevler önleyici konuşlandırma, hukukun ve düzenin korunmasına yardım, ülke içi düzensiz kuvvetler arasında ateşkesi denetleme, insani yardım ve bu faaliyetlerin güvenliğinin sağlanması ile bunların geçiş haklarının garantiye alınması şeklinde özetlenebilir. Bu nedenle bu dönemde gerçekleşen BM barışı koruma operasyonlarına ikinci nesil barışı koruma operasyonları adı verilmektedir (Demirögen, 2006: 244).

1992 yılında eski BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali tarafından hazırlanan “*Barış İçin Bir Gündem (An Agenda For Peace: The Role of United Nations)*” adlı rapor ikinci nesil barışı koruma operasyonlarının niteliklerini ortaya açık bir şekilde koyan ve barışı koruma operasyonlarında çığır açan bir çalışma olmuştur. Rapor çerçevesinde ikinci nesil barış koruma operasyonlarında barış güçleri geleneksel barış güçlerine göre daha ağır silahlarla donanarak, yalnızca meşru müdafaa amacıyla kuvvet kullanma ilkesinden uzaklaşmış ve gerektiğinde ateş açabilecek ve/veya barışı (ya da ateşkesi) gerektiğinde güç kullanarak sağlayabilecek yetkilerle donatılmışlardır. Bu tür operasyonların başlaması için tarafların rızasının mutlak olarak aranma şartı kalkmıştır (Ghali, 1992). Ayrıca ikinci nesil barışı koruma operasyonları döneminde çatışma sonrası barışı kurma döneminde misyonların başarı şansını arttırmak amacıyla askeri unsurların yanı sıra sivil unsurlar da barışı koruma operasyonlarına dâhil edilmiştir (Fortna, 2004: 270).

1990’lı yılların ortalarından itibaren ikinci nesil barışı koruma operasyonlarının çatışmaların çözümünde etkin olamamaları ve BM’nin yetersiz kalması üzerinde BM Antlaşması VIII. Bölüm uyarınca devreye giren bölgesel örgütler neticesinde üçüncü nesil barışı koruma operasyonlarının temeli atılmıştır. Aslında ikinci nesil BM operasyonlarının sert önlemler içerdikleri için ayrıca değerlendirilmesi gereken ve geleneksel barışı koruma ilkelerinden büyük ölçüde uzaklaşmış faaliyetleri üçüncü nesil operasyonlar olarak sınıflandırılmaktadır (Demirögen, 2006: 247). Üçüncü nesil barışı koruma operasyonları genel olarak barışı güç kullanarak sağlama (barışa zorlama) faaliyetleri olarak ele alınmakta ve BM Antlaşması VII. Bölüm altında alınan kararlar uyarınca icra edilmekte. Bu operasyonların ilk temsilcileri olarak 1992-1995 yılları arasında Somali’de icra edilen “*The Unified Task Force Somalia (UNITAF)*” ile “*The United Nations Operation in Somalia II (UNOSOM)*” ve 1992-1996 yılları arasında Bosna-Hersek’de icra edilen “*Implementation Force (IFOR)*”dur. Bu operasyonlarda çoğunlukla tarafların rızası aranmamıştır (Çavuşoğlu, 2000: 4).

Üçüncü nesil barışı koruma operasyonları, başta barışı koruma ve barışa zorlama olmak üzere barışın tesisinde ve sürdürülmesinde etkili diğer operasyon çeşitlerinin -barışı koruma (*peace keeping*), barışa zorlama (*peace enforcement*), barışı yapma (*peace making*) ve barışı inşa (*peace building*)- barışı destekleme operasyonu (*peace support operation*) ya da barış operasyonu (*peace operation*) olarak tek bir başlık altında toplandığı dönemdir. Barışı destekleme operasyonu şeklindeki ifade ilk defa 1994 yılında İngiltere’nin “*British Army Field Manual: Wider Peacekeeping*” adlı askeri doktrininde, operasyonların dünya barışının korunmasındaki rollerinin daha net ortaya konulabilmesi amacıyla kullanılmıştır. Daha sonra bu ifade yayılarak, NATO tarafından yazılan doktrinlerde uzun bir süre kullanılmıştır. (Schmid, 2005: 11). Günümüzde literatürde barışı destekleme operasyonları ya da barış operasyonları ifadesi tüm operasyon çeşitlerini içine alacak şekilde kullanılmaktadır.

NATO’da tüm operasyon çeşitlerini içine alacak şekilde tüm doktrin ve yazışmalarda uzun süre barışı destekleme operasyonları ifadesi kullanmasına karşın son yıllarda barışı destekleme çabaları (*peace support effort*) şeklinde yeni bir ifade kullanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, BM barışı koruma operasyonları ile birlikte anılmaktadır. NATO ise barışı zorlama operasyonları ile anılmaktadır. Bu durum ise barış operasyonlarında zamanla gelinen nokta ile ilgilidir.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (Stockholm International Peace Research Institute - SIPRI) tarafından derlenen veriler barış operasyonlarının gelişimi ve bugün ulaştığı kapasiteyi göstermesi açısından önemlidir. 1948-1990 yılları arasında BM’nin öncülüğünde sadece 20 barış operasyonu yürütülmüşken; sadece 2019 yılında toplam 76 barış operasyonu yürütmüştür. Bu operasyonlardan 26 tanesi BM veya BM’nin destek verdiği, 16 operasyon AB, 16 operasyon AGİT, 3 operasyon NATO ve kalan 15 operasyon çeşitli bölgesel örgütler tarafından yürütülmüştür. 2019 yılında gerçekleştirilen bu operasyonlarda asker, sivil ve polis olmak üzere toplam yaklaşık 161.887 personel görev almıştır. Bu personelin 95.609’u BM tarafından yürütülen operasyonlarda görev almıştır. Kalan 66.278 personel NATO, AB, AGİT ve koalisyon güçleri tarafından yürütülen operasyonlarda görev almıştır. Operasyonların ağırlıklı olarak gerçekleştirildiği bölge Afrika olmuştur. 76 operasyonun 29’u Afrika kıtasında yürütülürken, 21’i Avrupa’da, 12’si Orta Doğu’da, 11’i Asya’da ve 3’ü Amerika’da yürütülmüştür. En çok operasyonun Afrika’da yürütülmesi sonucunda barış operasyonlarına katılan personelin 120.000’den fazlası bu kıtada konuşlanmıştır. Diğer bir deyişle barış operasyonlarında görev alan askeri polis ve sivil personelin %74’ü Afrika kıtasındadır (SIPRI, 2020).

Operasyonlara katılan ülkeler açısından konu ele alındığında ilk onda farklı profilde ve farklı amaçlarla operasyonlara katkı yapan ülkeler bulunmaktadır. İlk sırada Etiyopya, ikinci sırada ABD, üçüncü sırada ise Bangladeş en çok asker ve polis ile katkı sağlayan ülkelerdir. Bunları sırası ile Hindistan, Uganda, Ruanda, Pakistan, Burundi, Nepal ve Kenya izlemektedir. ABD, sadece NATO kapsamında gerçekleştirilen operasyonlara katkı sağlarken, Etiyopya sadece BM kapsamında gerçekleştirilen operasyonlara katkı sağlamıştır. Etiyopya gibi, Pakistan, Hindistan, Ruanda ve Nijerya’da sadece BM kapsamındaki operasyonlara destek vermiş, bölgesel örgütler veya geçici koalisyon kapsamında yürütülen operasyonlara katkı vermektен kaçınmışlardır (SIPRI, 2020). Öte yandan, gelişmiş ülkeler muharip unsurların önemli olduğu NATO kapsamındaki operasyonlara katkı sağlamayı tercih etmektedir. 2002-2014 yıllarında arasında NATO ISAF (*NATO International Security Assistance Force*), 2015 sonrasında ise NATO Kararlı Destek Misyonu (*The Resolute Support Mission*) kapsamında icra edilen operasyonlara öncelikle katkı sağlamışlar ve stratejik önemi olan operasyonlar nedeniyle oluşan risklerden kaçınmamışlardır. Gelişmekte olan ülkeler ise muharip unsurların daha az kullanıldığı BM operasyonlarına katkı sağlamışlar ve stratejik risk almaktan kaçınmışlardır.

Netice itibarıyla günümüzde barışı koruma operasyonları, barış ve istikrarın sağlanmasında tek araç olmaktan çıkmıştır. Mevcut durumunda barış operasyonlarında diğer operasyon çeşitlerine rağmen, barışı koruma ve barışa zorlama olmak üzere iki merkezli bir yapı oluşmuştur.

Geçmişi ve sahip olduğu kapasitesi ile BM barışı koruma operasyonlarının merkezini oluştururken, NATO az sayıda ancak yüksek maliyetli, riskli ve stratejik öneme sahip operasyonları ile barışa zorlama operasyonlarının merkezini oluşturmuştur. BM'nin ve NATO'nun barış operasyonlarında yaklaşımlarını net olarak ortaya koyabilmek içinse her iki örgütün barış operasyonları doktrinlerinin karşılaştırmalı bir anlayışla ele alınması gerekmektedir.

2. BARIŞ OPERASYONLARINDA DOKTRİN

En temel anlamıyla teori, pratik, tecrübe ve uygulama arasındaki ilişkiyi kuran doktrinler askeri literatürde silahlı kuvvetlerin yapacakları faaliyetlere rehberlik edecek olan temel prensipleri ortaya koyarlar. Bu bağlamda doktrinler, strateji ve konseptlere yön veren, gücün oluşturulmasını ve kullanılmasını şekillendiren, geçmişte edinilen tecrübeleri ve alınan dersleri yansıtan ilkeler bütünüdür (US Defence Information Center, 2003). Stratejik seviyeden taktik seviyeye, tek konudan müşterek konulara, ulusal düzeyden uluslararası düzeye kadar pek çok şekilde hazırlanabilecek olan askeri doktrinler, geçmişte elde edilen tecrübeler sonucu, askeri faaliyetleri icra etmek için en iyisi olduğuna inanılan yöntemler veya usuller olarak da tanımlanırlar (Holt ve Berkman, 2006: 102).

NATO'nun doktrin tanımı bugün NATO'ya üye pek çok ülke tarafından değiştirilmeden kullanılmakta ve askeri gücün amacına ulaşmak için gerçekleştirdiği eylemlerde kendisine rehberlik eden temel prensipler NATO tarafından doktrin olarak tanımlanmaktadır. NATO'ya göre doktrinler kural koyucu niteliktedirler ve temel davranışları belirlerler. Ancak uygulamada doktrinler karar vericinin yargısına olanak tanıyacak kadar da gereken esnekliği sağlayabilmektedirler (NATO, 2017). Dolayısıyla doktrinlerin, pek çok olay sonucu elde edilen tecrübelerin genelleştirilmesine, bunlardan ortak sonuçlar çıkarılmasına ve uygulamada en iyi sonucun alınması temeline dayandıkları görülmektedir (Holley, 2004: 21-23). Bunun yanı sıra doktrinlerin özellikle silahlı görev gücünün belirli görevlere hazırlanması için gereken temel prensipleri ortaya koyarak işlevlerini yerine getirdikleri görülmektedir (Holt ve Berkman, 2006: 102).

Pek çok ülkede doktrinler silahlı kuvvetlere uygulamalarında gerekli olan prensipleri ve rehberliği sağlamaktadır. Bir doktrinden hem ilgili konuya ilişkin geçmiş tecrübeler hakkında bilgi edinmek, hem de doktrin yazıldığı konu hakkında ilgili devletin ve kurumun duruşunu değerlendirebilmek mümkün olabilmektedir. Dahası ülkelerin hangi konularda doktrin yazdıkları ülkelerin konuya verdikleri önemi ve konu üzerinde yaptıkları çalışmalarını göstermesi bakımından da önem taşımaktadır (Holt ve Berkman, 2006: 102). Barış operasyonu doktrinlerinin ülkelerin silahlı kuvvetler doktrinlerinde kendilerine edindikleri yeri de bu noktadan hareketle görmek gerekmektedir.

Ülkelerin bir kısmı müşterek veya temel olarak adlandırdıkları askeri doktrinlerinden ayrı olarak belirledikleri doktrin hiyerarşisi içinde farklı başlıklarda barış operasyonu doktrinleri hazırlamakta, bir kısmı ise müşterek veya temel askeri doktrinleri içerisinde barış operasyonlarını sadece savaş dışı operasyon başlığı içinde tanımlamaktadır.

Bu durum ülkenin barış operasyonlarına yaptığı katkının büyüklüğü ve ülkenin dış politikasında barış operasyonlarının ne derece ağırlığı olduğu ile yakından ilgilidir. Örneğin barış operasyonlarında aktif olarak rol oynayan Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya ve İzlanda 1997 yılında “*Nordic Coordinated Arrangement for Military Peace Support (NORDCAPS)*” çatısı altında bir araya gelmişler ve müşterek veya temel askeri doktrinlerinden ayrı olarak bu çatı altında barış operasyonları doktrinlerini oluşturmuşlardır (NORCAPS, 2007). Barış için NORCAPS adı altında oluşturdukları bu yapıyı Nordik ülkelerinin savunma çatısı olarak 2009 yılında oluşturulan “*the Nordic Defence Cooperation (NORDEFKO)*” altında kurumsallaştırarak daha geniş bir güvenlik perspektifinin içine dahil etmişlerdir (NORDEFKO, 2018).

Ülkelerin barış operasyonlarına katkılarına ilişkin olarak oluşan bu temel farklılığın dışında ülkelerin barış operasyonları doktrinleri iki genel kategori altında da incelenebilir. Bir grup doktrin barışı koruma operasyonlarının öne çıktığı, tarafların rızasının ve tarafsızlığın mutlak olarak esas alındığı doktrinlerdir. Bu doktrinlerde, doktrini geliştiren ülkenin temel referans noktası BM Şartı VI. Bölümüdür; taraflar arasında imzalanan bir ateşkesin veya barış anlaşmasının izlendiği gözlemci görevleri de esas alınan misyonlardır. Hindistan’ın askeri doktrini bu esasta hazırlanan doktrinlere bir örnektir. Hindistan’ın “*Indian Army Doctrine*” adlı doktrininde, savaş dışı operasyon olarak ele alınan barış operasyonları insani yardım ve barışı koruma operasyonları ile sınırlı tutulmuştur (Indian Army, 2004).

Bir grup doktrin ise tarafların rızasının her durumda aranmadığı, gerektiğinde askeri güç kullanmasının mümkün olduğu ve barışa zorlama operasyonlarının dikkate alındığı doktrinlerdir. Bu doktrinleri geliştiren ülkelerin temel referans noktası ABD’nin “*Joint Publication 3-07.3 Peace Operations*” (US Army War College, 2018) doktrini veya İngiltere’nin “*The Military Contribution to Peace Support Operations*” (Ministry of Defence, 2004) doktrininde olduğu gibi BM Şartı VII. bölümüdür. Ayrıca her iki doktrinde NATO’nun barış operasyonu doktrinine uygun bir kavramsallaştırma ve çerçeve ile yazılmıştır. Bu nitelikleri ile ABD’nin ve İngiltere’nin doktrinleri diğer doktrinlerden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Öte yandan BM Şartı VII. Bölümü esas alınarak yazılan doktrinler olmaları, bu doktrinlerin diğer barış operasyonları çeşitlerinin aralarındaki ilişkiler kapsamlı bir şekilde ele almadıkları ve aralarındaki ilişkileri ortaya koymadıkları anlamına gelmemektedir. Aksine barışı koruma operasyonu ile birlikte barışa zorlamayı da içermeleri ve her iki operasyon çeşidi arasındaki ilişkiyi kurmaları bu doktrinlerin farklılıklarıdır.

Barış operasyonları doktrinleri arasında bahsedilen bu farklar barış operasyonlarının tarihsel gelişimi neticesinde BM’nin ve bölgesel örgütlerin üslendikleri farklı rollerin yanı sıra barışı koruma ve barışa zorlama operasyonları arasında kuvvet kullanmaya dayalı gelişen farkla ile yakından ilişkilidir. Belki de bu nedenle ülkelerin hazırladıkları barış operasyonları doktrinleri sadece operasyonlara nasıl yaklaşılması gerektiğini anlatmakta; barış operasyonlarının aslında ne olduğunu konusunda yetersiz kalmaktadırlar (Dominick, 2001: 107). Aslında ülkelerin neden iki farklı ekseninde doktrinlerini geliştirdiği anlamak için barış operasyonlarının tarihsel gelişiminden yola çıkarak ve BM ile NATO doktrinleri ve bu doktrinler ekseninde gelişen yaklaşımları ele almak gereklidir.

3. NATO BARIŞ OPERASYONLARI DOKTRİNİ

BM Antlaşması VII. Bölüm ve bu bölümde yer alan 52. madde, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında bölgesel anlaşma ya da kuruluşlara, bu anlaşma ve kuruluşların çalışmaları BM'nin amaç ve ilkeleri ile bağdaştığı sürece- rol vermektedir. 1990'lı yıllarında başında BM'nin barışı koruma operasyonlarında yaşadığı zorluklar ve NATO'nun yeni bir rol arayışı, NATO'nun bu alanda kendini tanımlamasına imkân tanımıştır. Bu çerçevede 1992 yılında NATO, önce o dönemki adıyla Avrupa Güvenlik İş Birliği Konferansı (AGİK) daha da sonra da BM kapsamına icra edilen barışı koruma operasyonlarına gereken desteği sağlamaya hazır olduğunu deklare etmiştir (Zwanenburg, 2005: 6). Bu tarihten sonra NATO barış operasyonlarında gerek bütçesi gerek personel sayısı gerekse operasyonların muharip niteliğiyle önemli bir yer edinmiş ve NATO'nun operasyonların gelişimi üzerinde belirleyici bir rolü olmuştur.

NATO tarafından icra edilen barışı operasyonlarının BMGK tarafından alınan kararlara dayanması gerektiği ve bu durumun NATO doktrinin genel yapısına etki ettiği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, NATO'nun barışı operasyonlarındaki rolünü incelerken, NATO tarafından hazırlanan barış operasyonu doktrinini anlamak son derece önemlidir. Bununla birlikte NATO tarafından icra edilen barışı operasyonlarının BMGK tarafından alınan kararlara dayanması gerektiği ve bu durumun NATO doktrinin genel yapısına etki ettiği de dikkate alınmalıdır. NATO barış operasyonu ya da NATO'nun kavramsallaştırması ile barış operasyonları doktrini uzun zamanda ancak NATO'nun müştereklik prensibi çerçevesinde hazırlanarak üye ülkelerin tamamının onayladığı bir doktrindir. NATO üyesi ülkelerin kendi doktrinlerinde temel referans olarak aldıkları NATO doktrinleri belirli bir hiyerarşi içerisinde Soğuk Savaş sonrasında geliştirilmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş öncesinde operasyonel planlar geliştiren NATO, 1992 yılında temelini attığı barış operasyonları doktrinini ancak 1999 yılında tam bir taslak halinde üyelerin görüşlerine sunabilmiş ve 2001 yılında ilk barış operasyonları doktrini olan AJP 3.4.1² kodlu “*NATO Peace Support Operations Doctrine*” adlı doktrinini yayınlamıştır.

1999 yılına kadar geçen süre içerisinde ise NATO en az beş tane taslak barış operasyonu doktrini yayınlamış fakat hiçbirini üzerinde uzlaşa sağlanamadığı için siyasi onay alamamıştır. Öyle ki sadece doktrinin sadece dördüncü taslak çalışmasına üye ülkelerden 5000 düzeltme, çekince ve yorum gelmiştir. Bu durumun altında yatan en önemli neden ise NATO'nun alışılan ve BM ile özdeşleşen barışı koruma operasyonu anlayışından barışı destekleme olarak adlandırılan yeni operasyon anlayışına geçmeye çalışarak kendine yeni bir rol tanımlama çabası olmuştur (Frantzen, 2005: 78). NATO, barış operasyonları doktrini çalışmalarında ilk adımı 1993 yılında hazırladığı MC 327³ kodlu “*Military Planning Document for NATO Support to Peacekeeping*” adlı planlama dokümanı ile atmıştır. NATO bu çalışma ile BM ve AGİK kapsamında gerçekleştirilen operasyonlara katılımını planlamaya çalışmıştır (Miller, 1995: 148).

² AJP kısaltmasının açılımı “Allied Joint Publication”dur. 3.4.1 ise doktrinin NATO doktrin hiyerarşisi içerisindeki yerini gösterir. “3” NATO operasyon ana başlığını, “4” bu başlıkta doktrinin bulunduğu grubu, “1” ise bu grupta doktrinin bulunduğu sırayı gösterir. Müştereklik sağlanması amacıyla NATO üyesi ülkeler bu hiyerarşiye bağlı olarak kodlarını kullanırlar.

³ MC kısaltmasının açılımı “Military Committee”dir.

Bu doküman siyasi onay alamamış olsa da bu dokümana bağlı kalarak NATO kapsamında çalışmalar genişletilmiştir. 1995 yılında ‘*Supreme Headquarters Allied Powers Europe (SHAPE)*’ ve ‘*Supreme Allied Commander Atlantic (SACLANT)*’ barışı destekleme operasyonları adı altında planlama rehberleri hazırlayarak, NATO’nun barış operasyonu doktrini için gereken alt yapının oluşmasını sağlamışlardır (Frantzen, 2005: 78).

1999 yılında barış operasyonu doktrini için son taslağı oluşturan NATO, 2001 yılında siyasi onayı alarak bu doktrini yayınlamış ve 2009 yılında da dokümanda önemli değişiklikler yaparak ve kapsamını genişleterek doktrinin son halini ortaya koymuştur. NATO’nun 2001 yılında yayınladığı ilk doktrin 1990’lı yılların ortalarında Bosna-Hersek’te gerçekleştirdiği “*Implementation Force (IFOR)*” ve “*The Stabilization Force (SFOR)*” operasyonlarında edindiği tecrübelerle şekillenmiştir (Frantzen, 2005: 78). 2001 yılından sonra Irak ve Afganistan’da edinilen tecrübelerle doktrin güncellenmiştir. NATO, 2014 yılında barış operasyonlarına ilişkin son doktrini yayımlamıştır. “*AJP-3.4.1 Allied Joint Doctrine for the Military Contribution to Peace Support*” adı ile yayımlanan doktrin 2001 ve sonradan güncellenen versiyonlardan farklılık göstermektedir. 2001 yılında yayımlanan doktrin ile 2014 yılındaki doktrin arasındaki farklılıklarda NATO’nun operasyonlara bakışındaki değişimin gözlemlenebilmesi açısından önemlidir.

2014 yılında yayımlanan NATO barış operasyonu doktrini dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, barış operasyonlarının tanımlandığı ve çeşitlerinin ele alındığı bölümdür. Bu bölümde NATO ilk olarak, günümüzde çatışmaların devletler arasında değil, devletler içinde gerçekleştiğine dikkat çekerek barış operasyonlarının gerçekleştiği uluslararası güvenlik ortamının karakterine NATO’nun bakışını ortaya koyar. Sonrasında ise barış operasyonlarının uluslararası barış ve güvenliği destekleyen bir mekanizma olduğu ifade ederek barış operasyonlarını tanımlar. Bu noktadan hareket edilerek, doktrinde operasyon çeşitleri aralarındaki farklara göre tanımlanmıştır. Doktrinde, operasyon çeşitleri arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek hiçbirinin bir diğerinin ardılı olarak düşünülmemesi gerektiği ve komutanların koşullara bağlı olarak operasyonları kullanmaları gerektiğini, bazen birkaç operasyon çeşidinin gerekliliklerinin örtüşebileceğinin farkında olmaları gerektiğine dikkat çekilir. Bu vurgusu ile NATO, günümüzde çatışmalarla beraber çatışmaların çözümlenmesinde önemli bir rolü olan barış operasyonlarının değişen karakterine vurgu yapmıştır.

Doktrinin ilk bölümünde, özellikle barışı koruma ve barışa zorlama operasyonları arasındaki BM Şartı’ndan kaynaklanan hukuki farklar ve kuvvet kullanımı prensiplerinin neler olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur. NATO’nun özellikle barışı koruma ve barışa zorlamayı nasıl tanımladığı ve aralarındaki farkları nasıl ortaya koyduğu, bu iki operasyon çeşidine olan yaklaşımının barış operasyonları prensiplerinden rıza, kuvvet kullanımı ve tarafsızlık üzerinde belirleyici etkisi olması nedeniyle önem taşımaktadır. Ayrıca diğer operasyon çeşitlerinden diplomasi ve sivil unsurlar operasyonların temel karakterini belirlemekte ve askeri güç ikinci planda kalmaktayken; barışı koruma ve barışa zorlama operasyonlarında askeri güç diplomatik ve sivil unsurlara nazaran öne çıkmaktadır.

NATO'ya göre barışı koruma çatışan taraflar arasında barış anlaşması veya ateşkes imzalanmasının ardından tarafların rızasının yüksek, tehdidin az olduğu bir ortamda icra edilir ve amacı çatışmanın tekrarlanmasını önlemek, insani krizleri hafifletmek ve devlet otoritesinin geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Barışı koruma, BM veya diğer bölgesel bir örgüt veya üyeleri tarafından yapılabilir ve muhtemelen askeri, polis ve sivil aktörlerin bir karışımını içerir. NATO'ya göre barışa zorlama ise tehdidin yüksek olduğu bir ortamda icra edilir ve askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere bir dizi zorlayıcı önlemin uygulanmasıyla düşmanlıklara son vermek için tasarlanmış bir operasyon çeşididir. Çatışan tarafların hepsinin olmasa da bir kısmının izni olmadan yapılması muhtemeldir. Barışı zorlama operasyonlarında BM'nin BM Şartı'nın VII. Bölümüne göre NATO'ya veya bir koalisyon gücüne yetki vermesi muhtemeldir (NSO, 2014: 1-1 ve 1-8).

Doktrinde, barışı koruma operasyonlarında BM'ye, barışı zorlama operasyonlarında ise NATO'ya açıkça görev tanımlanmış olması iki örgüt arasında zamanla gelişen görev dağılımının açıkça ifade edildiğini göstermektedir. Nitekim NATO, doktrinin 2001 ve 2014 yıllarındaki versiyonlarında barışı zorlama operasyonlarında NATO'nun rolü 2014 doktrindeki benzer şekilde açıkça tanımlanmamıştı. Doktrinin, 2001 tarihli versiyonunda insani yardım operasyonu da bir operasyon çeşidi olarak tanımlanmış olmasına karşın, 2009 tarihli versiyonunda güncellenmiş versiyonunda insani yardıma destek operasyonu başlığı altında insani yardım konusu ele alınarak, insani yardımın tüm barış operasyonu çeşitlerinin doğal bir parçası olduğu, bu nedenle de ayrı bir çeşit olarak tanımlanmasına gerek olmadığı ifade edilmiştir. Ancak, 2014 yılındaki doktrinde insani yardım konusuna herhangi bir şekilde ayrı bir başlık açılmamış ve barış operasyonlarının tamamının amacının buna yönelik olduğuna yönelik bir bakış açısı ile insani yardım konusu kapsam dışı bırakılmıştır.

Doktrinin ikinci bölümünde barış operasyonlarının doğası ve prensipleri ele alınmıştır. Bu bölümde barışı desteklemenin NATO'nun kapsamlı yaklaşımı (*comprehensive approach*)⁴ çerçevesinde ele alınması gerektiğine dikkat çekilerek, sadece askeri araçlarla barışın sağlanmasının mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Barışı desteklemede askeri unsurların caydırıcılığının önemli olduğu ancak kuvvet kullanmanın son çare olduğuna yine bu bölüm kapsamında vurgu yapılmıştır. Bu bölümde, BM Şartı göre uyulması gereken yasal çerçeve ortaya konulmuştur. Ayrıca, uluslararası ve bölgesel örgütler, sivil toplum örgütleri ile yerel aktörlerin rolleri bu bölümde belirtilmiştir. Özel güvenlik şirketleri ile milislerin barışı destekleme çabalarındaki rolleri de bu bölümde ele alınan önemli konulardan biri olmuştur. Barış destekleme çabalarında yapıcı/kurucu unsurların yanı sıra, yıkıcı unsurlarında varlığına işaret eden NATO'nun bu vurgusu önem taşımaktadır. Önceki versiyonlardan farklı olarak barış operasyonlarında yağmacı/bozucu olarak adlandırılan ve barış sürecini sabote eden gruplara aktörler başlığında ayrıca yer verilmemiştir. Ancak, doktrinde bu grupların yaratabileceği etkilere farklı başlıklar altında değinilmiştir. Barış operasyonlarının en önemli prensipleri olan tarafsızlık, rızanın sağlanması, kuvvet kullanma, şeffaflık ve meşruluk konusundaki gereklilikler ve sınırlar belirlenmiştir. Bunun yanı sıra azimli ve uzun süreli bir bakış açısı ile barışı destekleme çabalarının ele alınması ile devletin ve yerel unsurların güçlendirilmesi prensipleri de eklenmiştir (NSO, 2014: 2-1 ve 2-13).

⁴ Kapsamlı yaklaşım için bkz. AJP-01 Allied Joint Doctrine

Doktrinin üçüncü bölümü planlamada dikkate alınacak hususlardır. Planlamanın temeli çatışmanın olduğu siyasal çevreyi, tarafları, yerel nüfusu, güvenlik aktörlerini, sivil aktörleri ve paydaşları anlamaya ve analiz etmektir. Ancak bunları anlamaya yönelik atılacak adımlardan sonra komuta kontrol, çok taraflı planlama, caydırıcılık, istihbarat, kuvvet koruma, stratejik iletişim, bilgi operasyonları ve kadınların barış sürecindeki rolleri gibi tematik konular gelmektedir. Planlama süreci askeri unsurlara dayanmasına karşın sivil unsurların dışlanmadığı çok yönlü bir süreç olarak ele alınmış ve NATO'nun kapsamlı yaklaşımına uygun şekilde çerçevelendirilmiştir (NSO, 2014: 3-1 ve 3-18).

Doktrinin dördüncü bölümü ise askeri görevler ve kapasite şeklinde adlandırılmıştır. Bu bölümde barışı desteklemede askeri faaliyetler savunmaya, saldırıya ve istikrara yönelik faaliyetler olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır (NSO, 2014: 4-1 ve 4-21). Askeri meselelerin ele alındığı bu bölüm NATO'nun barış operasyonlarındaki rolünü BM'den teknik anlamda açık bir biçimde ayırması ile önemlidir. BM doktrininde barış operasyonlarına ilişkin yer verilmeyen pek çok askeri husus genel hatları ile bu kısımda ele alınmış ve NATO'nun yaklaşımı ortaya konulmuştur.

Doktrinde dikkat çekici olan en önemli hususlardan biri barışı operasyonları veya barışı destekleme operasyonları ifadesinin kullanılmayarak barışı destekleme veya barışı destekleme çabaları ifadeleri ile barış operasyonlarının ele alınmasıdır. Bu durum, NATO'nun yeni bir kavramsallaştırma çabasına girdiğini göstermektedir. Bunun nedeninin ise NATO'nun barış operasyonlarının “küresel veya batılı güçlerin gizli ajandalarını gizlemek için yürütülen faaliyetler” olduğu yönündeki eleştirilere karşılık NATO çatısı altında yürütülen faaliyetlerin esas amacının doktrinde belirtildiği şekilde çatışmanın önlenmesi, barış anlaşmasının sağlanması ve barışın kalıcı olarak sağlanması şeklinde çabaları vurgulamak olduğu değerlendirilebilir.

Doktrinde, NATO'nun sadece barış operasyonlarına değil, uluslararası güvenliğe yaklaşımını da göstermesi açısından en önemli ifade ise girişteki ilk cümledir. Buna göre doktrinde, “*NATO'nun Kuzey Atlantik Konseyi (NAC), barışı ve güvenliği güçlendirmek, korumak veya yenilemek için NATO sınırlarının ötesindeki krizlere müdahale etmeye karar verebilir.*” (NSO, 2014: 1-1) denilmektedir. Bu ifade ile NATO hem kendini bölgesel bir örgüt olmaktan çıkarmakta hem de barış operasyonları üzerinden uluslararası güvenlikte aktif bir aktör olacağını açık bir şekilde ilan etmektedir.

Genel olarak bakıldığında, doktrinde NATO'nun barış operasyonlarında kapsamlı yaklaşımına da uyumlu bir şekilde sadece barış operasyonlarının uygulayıcısı olarak değil, operasyonların küresel güvenlikte konumu da belirleyici bir pozisyonda davranmaya çalıştığı görülmektedir. Bu tutum, uluslararası güvenlikte NATO'nun kendini tanımladığı küresel pozisyonu da açık bir şekilde ifade etmesi anlamına da gelmektedir.

4. BM BARIŞI KORUMA OPERASYONLARI DOKTRİNİ

BM, 1948 yılından bu yana barışı koruma operasyonları icra etmesine karşın 2008 yılına kadar tam anlamıyla edinilen tecrübeleri ve temel prensipleri ortaya koyan bir doktrin hazırlamamıştır.

BM bunun yerine, barışı koruma operasyonlarının temel felsefesini ortaya koyan ancak bugünkü doktrinin de temelini oluşturan bir raporlar serisi yayınlamıştır. Bunlardan ilki 1992 yılında eski BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali tarafından hazırlanan ve 1995 yılında güncellenen “*Barış İçin Bir Gündem (An Agenda For Peace: The Role of United Nations)*” adlı rapordur. BM Güvenlik Konseyi’nin Boutros-Ghali’den barışı koruma operasyonlarındaki eksikliklerin belirlenerek gelecek için çözüm önerisi sunmalarını istedikleri raporda, BM’nin oynayabileceği beş farklı rol ortaya konulmuştur (Ghali, 1992). Önleyici diplomasi, barışı zorlama, barışı yapma, barışı koruma ve çatışma sonrası barışın inşası olarak rapora geçen bu barışı destekleme operasyonu çeşitlerinin aralarındaki ilişkileri kuran rapor, bu kavramları ilk defa kullanmamasına karşın ilk defa BM çatısı altında kapsamlı bir şekilde tanımlayarak barış operasyonlarının gelişiminde önemli bir aşama olmuştur.

Boutros-Ghali’nin bu çalışmasından sonra 2000 yılında eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın isteği üzerine eski Cezayir Dış İşleri Bakanı Lakhdar Brahimi tarafından “*The Report of the Panel on UN Peace Operations*” veya bilinen adıyla Brahimi Raporu hazırlanmıştır. Barışı koruma operasyonları stratejisinin geliştirilmesi ve operasyonlarda sivillerin korunmasının öneminin artırılması amacıyla yazılan rapor, operasyon sürecine katkı sağlayan ülkeler arasında koordinasyonun önemine, oluşturulan misyonlarda şeffaflık ile güvenirliliğin sağlanmasının gerekliliğine ve barışı koruma operasyonlarında oluşturulan stratejilerin güncelleştirilmesine dikkat çekmesi bakımında önemli olmuştur (Gray, 2001: 270).

2003 yılına gelindiğinde BM Barışı Koruma Birimi tarafından “*Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations*” adlı kitap yayınlamıştır. Kitap, kurumun doğrudan yayınladığı ve açıkça BM’nin barışı koruma operasyonlarındaki duruşunu gösteren önemli bir çalışma olmuştur. Kitapta sadece barış operasyonları üzerine yoğunlaşmamış, barışı koruma operasyonlarının çok boyutlu yapısına referans verilerek barış, insan hakları, insani yardım, siyasi meseleler gibi başlıklarla barışı koruma operasyonlarının çok boyutlu yapısı üzerinde durulmuştur (UN, 2003).

2008 yılında BM, “*United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines*” adlı ilk doktrinini yayınlamıştır. Capstone Doktrini olarak da bilinen doktrin, BM’nin farklı birimleri, konuyla ilgili bölgesel kuruluşlar, düşünce kuruluşları ve barışı koruma operasyonlarında önemli yerler edinmiş kişiler tarafından hazırlanmıştır. Ancak NATO’nun doktrininden farklı olarak resmi bir uzlaşıyla onaylanmamıştır (Frantzen, 2005: 79). BM doktrinini, üç ana bölümden ve bölümlerin altında yer alan toplam 10 kısımdan oluşmaktadır. İlk bölüm “BM’de Barışı Korumanın Gelişimi”dir. Bu bölümde BM barışı koruma operasyonlarının normatif çerçevesi çizilmiş, BM barışı koruma operasyonlarının değişen rolü açıklanmış ve BM barışı koruma operasyonlarının temel prensipleri ortaya konulmuştur. Her ne kadar BM doktrinini barışı koruma operasyonu odaklı bir doktrin olsa da diğer barış operasyonu çeşitlerine doktrinin bu bölümünde yer verilmiş ve barışı koruma operasyonu ile olan ilişkileri açıklanmıştır. Bu doktrinde de barış operasyonu çeşitleri olarak çatışmanın önlenmesi, barışı yapma, barışı koruma, barışa zorlama ve barışın inşası sayılmıştır.

Her ne kadar NATO doktrinde olduğu kadar net tanımlara BM doktrinde yer verilmemişse de NATO doktrinde olduğu gibi BM'nin barışı koruma ve barışa zorlamayı nasıl tanımladığı ve aralarındaki farkları nasıl ortaya koyduğu bu iki operasyona olan yaklaşımın barış operasyonu prensiplerinden rıza, kuvvet kullanımı ve tarafsızlık üzerinde belirleyici etkisi olması nedeniyle önem taşımaktadır. BM'ye göre barışı koruma çatışmanın durduğu bir yerde, barışın korunması ve elde edilen bir barış anlaşmasının uygulanmasına yardımcı olmak üzere askeri, sivil ve polislerin yer aldığı karışık bir tekniktir. Barışa zorlama ise askeri kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere zorlayıcı önlemlerden oluşan bir süreçtir.

Bu bölümde BM, çatışmanın önlenmesini devletlerarası veya devlet içi gerilimlerin ya da çatışmaya dönüşebilecek anlaşmazlıkların diplomatik tedbirlerle kontrol altına alınması olarak tanımlamaktadır. BM'ye göre barışı yapma, tarafların bir araya getirilerek barış anlaşması yapmaları için uzlaşmalarının sağlandığı diplomatik bir süreç olarak tanımlamaktadır. BM'ye göre barışın inşası ise çatışma sonrası çatışmanın tekrar etmemesi ve sürdürülebilir barışın tesisi için ulusal kapasitenin geliştirilmesine imkân sağlayan tedbirler olarak tanımlanmıştır.

BM doktrinde barışı koruma operasyonlarının temel prensiplerini tarafların rızası, tarafsızlık ve meşru müdafaa hariç kuvvet kullanma yasağı olarak sıralanmıştır. Tarafların rızası hususunda BM doktrini, doktrinin genel yapısına uygun olarak barışı koruma operasyonu çerçevesinde prensipleri ele almaktadır. Doktrinde tarafların rızasının sağlanmasının operasyonun gerçekleştirilmesinde son derece önemli olduğu vurgusu yapılmıştır. Öncelikle tarafsızlık prensibi ile tarafların rıza arasındaki yakın ilişkinin vurgulandığı doktrinde, tarafsızlığın sağlanması için taraflara yönelik uygulamalarda çekingen davranılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Meşru müdafaa hariç kuvvet kullanma yasağı prensibinde BM, barışı koruma operasyonlarının zorlama amacıyla icra edilmediği ancak taktik seviyede meşru müdafaa durumunda kuvvet kullanmanın mümkün olabileceği ifade edilmiştir.

Doktrinde ikinci bölüm "BM Barışı Koruma Operasyonlarının Planlanması"dır. Bu bölümde BM barışı koruma operasyonlarına ilişkin karar süreci ve operasyonların planlanması ele alınmıştır. Öncelikle BM'nin bir barışı koruma operasyonu kararı almadan önce karar vericilerin dikkate alması gereken hususlar ele alınmıştır. Bunlar çatışmanın olduğu bölgede tarafların gerçekten çözüm konusunda gayretli olmaları, çatışmanın yaşandığı bölgeye komşu ülkelerin çatışmanın çözümü için oluşturulacak uluslararası çabaya katkı sağlamaları ve BMGK'da fikir birliği olması gerektiği, kaynak kapasitesine uygun misyonun oluşturulması gerektiğidir. Bu hususlara dikkat edilerek barışı koruma operasyonu kararının verilmesi gerektiği, daha sonra çok boyutlu barışı koruma operasyonlarının planlamasının Entegre Misyon Planlama Süreci içerisinde yapılmasının uygun olduğu ifade edilmiştir.

Doktrinin üçüncü ve son bölümünde ise BM barışı koruma operasyonlarının intikal süreci, operasyonun yürütülmesi, operasyonun sürdürülebilirliği, barışa geçiş ve çatışma bölgesinden ayrılış konuları ele alınmıştır. Bu operasyon aşamalarının stratejik, operasyonel ve taktik olmak üzere üç seviyede de planlanmaları ele alınmış ve bu aşamalara ilişkin özellikle geçmiş tecrübeler doktrinde yer verilmiştir.

Genel olarak bakıldığında, BM'nin barış operasyonu doktrini, barışı koruma operasyonları çerçevesinde operasyonları ele alarak BM'nin barışı koruma operasyonları çerçevesinde rolünü tanımlamaya odaklanmıştır. Bununla birlikte doktrin, barış operasyonlarına ilişkin temel meseleleri açıklamaya odaklı ve kapsamlı bir yaklaşımla yazılmıştır.

5. NATO VE BM DOKTRİNLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

BM ve NATO doktrinleri arasında pek çok ortak nokta bulunmasına karşın, pek çok noktada da doktrinler birbirinden ayrılmaktadır. Bununla birlikte doktrinler arasındaki farklar temelde BM'nin ve NATO'nun iki farklı yapıda amaçlanan örgüt olmalarından kaynaklanmaktadır. Her iki örgüt, barış operasyonları içerisindeki rollerini bu temel farklılık çerçevesinde belirlemiştir. Bu farklılığın ilk ve en belirgin göstergesi her iki örgütün barış operasyonu çeşitlerinden barışı koruma ve barışa zorlama merkezli olarak doktrinlerini yazmış olmalarıdır. BM doktrinini barışı koruma operasyonu çerçevesinde geliştirmişken; NATO doktrininde diğer operasyon çeşitlerini de içine alan barışı destekleme çabaları tanımlamasını kullanarak, daha kapsamlı davranmıştır. Öte yandan NATO doktrininde Soğuk Savaş sonrası kendine tanımladığı yeni rolde barışa zorlama operasyonlarında gelişmiş askeri kapasitesi ile rol oynadığını ve bunun gelecekte de böyle olacağını göstermiştir.

Doktrinlerin temel farklılığını oluşturan bu noktadan ötürüdür ki BM, barış operasyonları arasındaki ilişkiyi iç içe geçmiş bir ilişki olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle ile BM, operasyon çeşitlerini birbirlerine bağlayan ilişki ağları ve kesişim kümelerindeki gibi ortak alanların (gri bölgelerin) olduğunu doktrinde ifade etmiştir. NATO, 2001 yılındaki barış operasyonu doktrininde barış operasyonlarının çeşitleri arasındaki ilişkiye daha çok neden-sonuç ilişkisi içinde bakarak operasyonları çeşitleri arasında bir hiyerarşi kurmuştur. Bu hiyerarşide kendi rolünü barışa zorlamada göstermiştir. Ancak 2014 yılındaki versiyonda, BM'nin bakış açısına benzer şekilde operasyonlar arasındaki gri alanlara dikkat çekerek, ihtiyaçlara göre operasyonların şekilleneceğini ve kimi zaman örtüşen durumlar olabileceğini ifade etmiştir.

Barışı operasyonlarında insani yardım konusundaki tutum da önemlidir. BM doktrininde insani yardım konusunda değinilmemişken, 2001 yılındaki doktrininde insani yardımı ayrı bir operasyon çeşidi olarak alan NATO, 2014 yılında BM doktrinindekine benzer bir tutumla NATO'da insani yardım operasyonlarını konusunu ayrı bir başlık olarak ele almaktan vazgeçmiştir. Bu durumun nedeni olarak insani yardım operasyonlarının meşruluğuna ilişkin tartışmaları ve her barış operasyonunun insani müdahaleyi de içermesi gösterilebilir.

BM ve NATO doktrinlerinde barış operasyonlarında sosyal süreçlerin rolüne ilişkin yapılan değerlendirmeler de farklılık göstermektedir. NATO doktrininde, operasyon ortamını belirleyen sosyal süreçler hukukun üstünlüğü, eğitim, ticaret, sağlık, bilgiye erişim, askeri, ekonomik, yönetim kapasitesi olarak ele almış ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri ve çatışmanın konusu olan toplumların bu süreçlerdeki kapasitelerinin operasyonu nasıl etkileyebileceği tartışılmıştır.

BM doktrinde bu süreçler operasyon öncesi dönem çerçevesinde ele alınmamıştır. Ayrıca, BM doktrinde çatışma sonrası barışın inşası kapsamında mayınların temizlenmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, insan haklarının korunması ve devlet otoritesinin egemen kılınması başlıkları altında bu süreçlere dolaylı olarak değinilmiştir.

BM ve NATO doktrinleri, barış operasyonlarına ilişkin rıza, tarafsızlık ve kuvvet kullanımının sınırlandırılması olmak üzere üç temel prensip üzerinde uzlaşmışlardır. Her iki doktrinde de bu üç temel prensibin birbirleriyle ilişki içinde olduğu ve prensiplerden birinde yapılacak bir değişikliğin operasyonun niteliğini önemli ölçüde etkileyeceği ifade edilmiştir. Ancak BM doktrini çatışan tarafların rızasının alınması konusuna NATO doktrininden farklı olarak daha fazla vurgu yapmakta, sadece operasyon bölgesine intikal etmesine kadar geçen süre için değil, operasyon süresince de rızanın korunması için gereken çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. BM doktrinde kuvvet kullanma konusunda da daha katı davranılarak taktik seviyede meşru müdafaa amacıyla kuvvet kullanılması vurgulanmıştır. Buna karşın NATO doktrinde kuvvet kullanmada sınırlılık prensibi stratejik ve taktik seviyede ele alınarak kuvvet kullanma konusunda operasyon birliklerine daha geniş bir alan tanınmıştır. BM doktrinde barışı koruma operasyonlarının tartışılan güçlendirilmiş çerçevesinde dahi kuvvet kullanmanın yine taktik seviyede ve ancak tarafların rızası ile gerçekleştirilebileceği, bunun da barışa zorlama operasyonları ile karıştırılmaması gerektiği ifade edilmiştir.

Bununla birlikte, BM doktrininden farklı olarak NATO doktrinde operasyonun uygulamasına yönelik olarak şeffaflık, güvenilirlik, karşılıklı saygı ve kültürel farkındalık, meşruluk, proaktiflik ve hareket serbesitesi prensipleri eklenmiştir. Bu prensiplerin eklenmesi, NATO'nun askeri güç kullanımı ve barışı zorlama operasyonlarına yönelik aktif katılımından ileri gelmektedir. BM doktrinde güvenilirlik ve meşruluk ise doğrudan prensiplerden biri olarak ele alınmamışsa da NATO ile aynı çizgide bu konuların operasyonların başarısı için önemli olduğu ifade edilmiştir.

BM doktrini barış operasyonlarında önem taşıyan uluslararası ve bölgesel aktörlerin rollerini ayrı ayrı tanımlamamıştır. Aslında BM doktrinde olması beklenen bu husus, NATO doktrinde ele alınmış ve BM doktrinde aktörlere farklı bölümlerdeki alt başlıklarda değinilmiştir. Uluslararası, bölgesel ve yerel aktörlerin yanı sıra hükümet dışı kuruluşlardan NATO üyesi olmayan askeri güçlere kadar geniş bir çerçevede NATO doktrini barış operasyonlarındaki aktörleri ele almıştır. NATO'nun aktörleri ele almasındaki esas mesele bu aktörlere bakış açısını ve buna bağlı olarak operasyon sahasında onlarla ilişkilerini nasıl yöneteceğini göstermesidir.

NATO doktrini, BM doktrinine göre daha teknik hazırlanmış ve operasyon ihtiyaçları ve komuta-kontrol konularında daha net sınırlar çizmiştir. Ancak her iki doktrinde de örgütün kendi içyapısı içerisinde operasyon kararının alınmasına ve operasyon planlamasına ilişkin hususlara yer verilmiştir. Doktrinler arasında barış operasyonlarının çeşitleri gibi konularda görüş birliği olsa da her iki doktrin barışı koruma ve barışı zorlama operasyonlarının iki örgüt arasında nasıl paylaştırıldığını göstermektedir. Bu durumda örgütlerin kuruluş amaçlarından yapılarına, askeri kapasitelerinden uluslararası güç sistemine kadar pek çok faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Esas olan ise doktrinlerin ilgili ülkenin ya da örgütün prensiplerini anlamaya imkân vermeleri sebebiyle BM'nin ve NATO'nun barış operasyonu doktrinleri aracılığı ile uluslararası güvenlik sisteminde kendilerine tanımladıkları yeri göstermeleridir.

SONUÇ

Zaman içerisinde barışı koruma operasyonlarının gelişmesi ve farklı operasyon çeşitlerinin tanımlaması ile birlikte barış operasyonları şemsiye bir kavram olarak doğmuştur. Ancak barış operasyonlarında tarafsızlık, kuvvet kullanımının sınırlandırılması ve rızanın sağlanması başta olmak üzere operasyonlara başlangıçta temel olan prensiplerde zamanla yaşanan değişimler barışı koruma ve barışa zorlama operasyonlarının birbirlerinden farklılaşmalarına neden olmuştur. Barış operasyonlarının gelişimi sürecinde de barışı koruma ve barışa zorlama olmak üzere iki merkezli olarak ortaya çıkan bu yapıda, geçmişi ve sahip olduğu kapasitesi ile BM barışı koruma operasyonlarının merkezini oluştururken, NATO az sayıda ancak yüksek maliyetli, riskli ve stratejik öneme sahip operasyonlar ile barışa zorlama operasyonlarının merkezini oluşturmuştur.

Ortaya çıkan bu resim çerçevesinde de her iki örgütün, barış operasyonlarındaki geçmiş tecrübelerinden yola çıkarak hazırladığı ve temel prensiplerini ortaya koydukları doktrinler ele alınmıştır. BM ve NATO doktrinleri arasındaki temel fark iki örgütün kuruluş amaçları ile ilintili olarak BM'nin barışı koruma operasyonları ile daha yumuşak, NATO'nun ise barışı zorlama operasyonları ile sert ve operasyonel güç kullanmasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, her iki doktrin farklılıklarını ve benzerliklerinin ortaya konulduğu karşılaştırmada, BM'nin barışı koruma operasyonlarını merkeze alan bir anlayışa sahip olduğu görülmüştür. BM'nin barışı koruma operasyonlarındaki 70 yıllık aktif rolü nedeniyle bu durumun olağan olduğu değerlendirilmesine karşın, BM'nin doktrini bu konuda BM'nin barışa zorlama operasyonlarından kaçınan ve güçlendirilmiş barışı koruma operasyonları ile sürece yön vermeye çalıştığı görülmektedir. Öte yandan, 1990'lı yılların başından itibaren barış operasyonlarında rol oynayan NATO, bu konuda daha kapsamlı bir doktrin hazırlamıştır. Ayrıca NATO doktrini barışa zorlama operasyonlarına odaklı kapsamlı bir içerik hazırlayarak, barışa zorlama operasyonları karşısında NATO'nun rolünü net olarak ortaya koymuştur.

BM ve NATO doktrinleri arasındaki bu temel fark nedeniyle barış operasyonlarının prensiplerinden, operasyon planlamasına kadar pek çok noktada farklılıklar oluşmuştur. Bu durum, barış operasyonlarında BM'nin barışı koruma anlayışının kırıldığı; NATO'nun barışa zorlama operasyonlarına yaptığı vurguyla yeni bir eksenin oluştuğunu ve daha da önemlisi barışa zorlama ve diğer operasyon çeşitleri ile barış operasyonları anlayışının yerleşmeye başladığını göstermektedir. Neticede itibarıyla da uluslararası güvenlik sisteminde barış operasyonları, ülkeler tarafından uluslararası ya da ulusal güvenlik perspektiflerinden siyasi ve iktisadi sistemlerine kadar değişen bir çerçevede kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Bu araç içerisinde BM ve NATO üzerinde şekillenen eksenler uluslararası güvenlik sisteminde barışın sağlanmasında ve sürdürülmesinde temel dayanaklar olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- BELLAMY, A. J., Williams P., ve Griffin, S. (2004), *Understanding Peacekeeping*, Oxford: Blackwell Publishing.
- BOUTROS-GHALI, B. (1992), *An Agenda For Peace*, New York: UN Publications.
- DEMİRÖĞEN, Ü. (2006), Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996), *Akdeniz İİBF Dergisi*, 11, s. 236-257.
- DOMINICK, D. (2001), The Doctrine Gap: The Enduring Problem of Contemporary Peace Support Operations Thinking, *Contemporary Security Policy*, 22 (3), s.107-139.
- MINISTRY of DEFENCE (2004), *The Military Contribution to Peace Support Operations: Joint Warfare Publication 3-50*, Second Edition, <https://www.gov.uk> (Erişim Tarihi: 02.04.2018).
- FORTNA, V. P. (2004), Does Peacekeeping Keep Peace?: International Intervention and the Duration of Peace After Civil War, *International Studies Quarterly*, 48 (2), s. 269-292.
- FRANTZEN, H. A. (2005), *NATO and Peace Support Operations: 1991-1999*, Oxon: Frank Cass.
- GLOBAL POLICY FORUM (2008), The United Nations Reform. <http://www.globalpolicy.org/un-reform.html>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).
- GRAY, C. (2001), Peacekeeping After the Brahimi Report: Is There a Crisis of Credibility for the UN?, *Journal of Conflict and Security Law*, 6 (2), s. 267-288.
- HOLLEY, I. B. (2004), *Technology and Military Doctrine*. Alabama: Maxwell.
- HOLT, V. K., Berkman T. (2006), *The Impossible Mandate?: Military Preparedness, The Responsibility to Protect and Modern Peace Operations*. Washington: Henry Stimson Center.
- INDIAN ARMY (2004), *Indian Army Doctrine*, http://ids.nic.in/Indian%20Army%20Doctrine/indianarmydoctrine_1.doc, (Erişim Tarihi: 09.11.2018).
- KARADAĞ, H. (2016), Forcing the Common Good: The Significance of Public Diplomacy in Military Affairs, *Armed Forces & Society*, 43(1), 72–91.
- KATAYANAGI, M. (2014), UN Peacekeeping and Human Rights, (Eds.: J. Genser and B. S. Ugarte), *The United Nations Security Council in the Age of Human Rights*, Cambridge: Cambridge University Press, s.123-153.
- MILLER, P. D. (1995), Leadership in a Transitional World: The Challenge of Keeping of the Peace, (Ed.: D.N. Nelson), *After Authoritarianism: Democracy or Disorder?*, Westport: Greenwood Press, s.135-162.
- NATO (2009), *NATO Peace Support Operations Doctrine (AJP 3.4.1)*, <http://www.natolibguides.info>, (Erişim Tarihi: 12.12.2018).
- NATO (2017), *AJP-01 Allied Joint Doctrine*, <http://www.natolibguides.info>, (Erişim Tarihi: 09.11.2017).
- NORDCAPS (2007), *NORDCAPS PSO Tactical Manuals*. www.nordcaps.org/tactical_manual/volume2.pdf, (Erişim Tarihi: 09.11. 2018).
- NORDEFECO (2018), The Basics about NORDEFECO, <http://www.nordefco.org/the-basics-about-nordefco>, (Erişim Tarihi: 09.11. 2018).
- NSO (2014), *AJP-3.4.1 Allied Joint Doctrine for the Military Contribution to Peace Support*, <https://www.gov.uk/government/publications/allied-joint-doctrine-for-the-military-contribution-to-peace-support-ajp-341>, (Erişim Tarihi: 09.11. 2018).

- OLIVER, G. (2004), The Other Side of Peacekeeping: Peace Enforcement and Who Should Do It?, *International Peacekeeping Yearbook*, 8 (1), s. 99-117.
- OSMANÇAVUŞOĞLU, E. (2000), Challenges to United Nations Peacekeeping Operations in the Post-Cold War Era, *Perceptions*, 4 (4).
- RATNER, S. R. (1995), *The New UN Peacekeeping*, New York: St Martin's Press.
- RICHMOND, O. (2004), UN Peace Operations and the Dilemmas of the Peacebuilding Consensus, *International Peacekeeping*, 11 (1), 83-101.
- SCHMILD, E. A. (2005), Peace Operations – A Dynamic Concept, *Peace Keeping Forces Today and Tomorrow*, (Ed.: A. C. Lugert), The Blue Helmet Forum Austria.
- SIPRI (2020), *SIPRI Map of Multilateral Peace Operations*. https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-05/mpo19_0.pdf, (Erişim Tarihi: 23.08.2020).
- TARDY, T. (2004), *Peace Operations After September 2001*, London: Frank Cass.
- UN DEPARTMENT OF PEACE OPERATIONS (2018), *UN Peacekeeping- List of Operations*. <http://www.un.org/en/peacekeeping/list.shtml>, (Erişim Tarihi: 19.12.2019).
- UN (2003), *Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations*, New York: UN Publications.
- UN (2008a), *60 Years United Nations Peacekeeping*. http://www.unis.unvienna.org/pdf/60years_peacekeeping.pdf, (Erişim Tarihi: 15.11.2017).
- UN (2008b), *United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines*, UN Publications, (Erişim Tarihi: 03.04.2018).
- US Army War College (2018), *Joint Publication 3-07.3*, <http://pksoi.armywarcollege.edu>, (Erişim Tarihi: 09.12.2018).
- US DEFENCE INFORMATION CENTER (2003), *United States Air Force Basic Doctrine (US AFDD1)*, www.dtic.mil/doctrine/jel/service_pubs/afdd1.pdf, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).
- YILMAZ, M. E. (2005), UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era. *International Journal on World Peace*, 18 (2), s. 13-28.
- ZWANENBURG, M. (2005), *Accountability of Peace Support Operations*, Leiden: Martinus Nijhoff.